
પ્રવચન નં. ૧૨, શ્લોક-૧૫, ગાથા-૯ ગુરુવાર, ફાગણ સુદ ૧૫, તા.૧૧-૦૩-૧૯૭૧

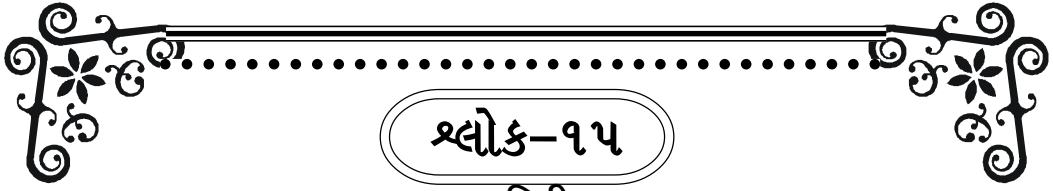

તે મોક્ષના કારણનું કારણ છે. સમજાણું કાંઈ? શ્વેતાંબરે જે શાસ્ત્રો રચ્યા છે એ વીતરાગની વાણી નથી. એ તો બધા પોતાની કલ્પનાથી રચેલા છે. સમજાણું કાંઈ? એ અહીંયા કહે છે. તે તો નિર્વાણના કારણનું કારણ છે. પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ, આનંદની પ્રાપ્તિ થવી એ મુક્તિ, અને તેનું કારણ સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર. તેનું કારણ દ્રવ્યસ્વભાવ, પોતાનું ચિદાનંદસ્વરૂપ, તેની શ્રદ્ધા, તેનું જ્ઞાન અને ચારિત્ર, તેનું કારણ દ્રવ્યસ્વભાવ. અને તે કારણથી ઉત્પન્ન થયેલ મોક્ષમાર્ગ એ મોક્ષનું કારણ. અને મોક્ષમાર્ગનું કારણ, નિમિત્તકારણ વીતરાગની વાણી. સ્પષ્ટ છે. બિલકુલ સ્પષ્ટ થઈ ગયું. આવે છે ને? ભાઈ! સમજાણું કાંઈ? વાત તો આવી છે.

આ 'નિયમસાર' છે. નિયમ એટલે મોક્ષના માર્ગનો સાર. સારનો અર્થ? વ્યવહારરત્નત્રય

જે વિકલ્પ છે, તેનાથી રહિત આત્માનો મોક્ષમાર્ગ છે. વ્યવહાર છે એ મોક્ષનો માર્ગ નથી એમ બતાવે છે. સમજાણું કાંઈ? વચ્ચે દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિનો વિકલ્પ આવે છે પણ એ મોક્ષમાર્ગ નહિ. મોક્ષનો માર્ગ તો ભગવાનઆત્મા, સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે જેવો દેખ્યો, કહ્યો. એવો આત્માનો અંતર અનુભવ કરીને સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર પ્રાપ્ત કરવા, એ મોક્ષનો માર્ગ એક જ છે. અને એ મોક્ષમાર્ગમાં નિમિત્તકારણ તરીકે વીતરાગની વાણી છે. અજ્ઞાનીની વાણી કે અલ્પજ્ઞાનીની વાણી નિમિત્ત હોતી નથી. સમ્યગ્દષ્ટિ કહે છે એ પણ સમ્યગ્દર્શન વીતરાગની વાણી કહે છે. સમજાણું કાંઈ ? પોતાના ઘરની વાત નથી.

શ્લોક-૧૫

(હરિણી)

લલિતલલિતં શુદ્ધં નિર્વાણકારણકારણં
 નિખિલભવિનામેતત્કર્ણામૃતં જિનસદ્વચઃ ।
 ભવપરિભવારણ્યજ્વાલિત્વિષાં પ્રશમે જલં
 પ્રતિદિનમહં વન્દે વન્દ્યં સદા જિનયોગિભિઃ ॥૧૫॥

[શ્લોકાર્થ :-] જે (જિનવચન) 'લલિતમાં લલિત છે, જે શુદ્ધ છે, જે નિર્વાણના કારણનું કારણ છે, જે સર્વ જીવોના કર્ણોને અમૃત છે, જે ભવભવરૂપી અરણ્યના ઉગ્ર દાવાનળને શમાવવામાં જળ છે અને જે જૈન યોગીઓ વડે સદા વંદ્ય છે, તે આ જિનભગવાનનાં સદ્વચનને (સમ્યક્ જિનાગમને) હું પ્રતિદિન વંદું છું. ૧૫.

‘જે સર્વ જીવોના કર્ણોને અમૃત છે,...’ ત્યાં સુધાર્યું નથી. ત્યાં સુધારવું જોઈએ. ‘સર્વ જીવોના કર્ણોને અમૃત છે,...’ કાલે બતાવ્યું હતું ને? ભવિ... ભવિ. ‘સર્વ જીવોના કર્ણોને અમૃત છે,...’ એમ લેવું. વીતરાગની વાણી વીતરાગતા ઉત્પન્ન કરાવનારી છે અને એ વીતરાગની વાણી ‘સર્વ જીવોના કર્ણોને અમૃત છે.’ કાનનું અમૃત એ વીતરાગની વાણી છે. સર્વ ભવ્યોની જગ્યાએ ત્યાં સર્વ જીવો લેવું. કાલે બતાવ્યું હતું.

‘જે ભવભવરૂપી અરણ્યના ઉગ્ર દાવાનળને શમાવવામાં જળ છે...’ વીતરાગવાણી, પૂર્ણાનંદ અને વીતરાગની શાંતિ ઉત્પન્ન કરવામાં નિમિત્ત, એવી વાણી ‘ભવભવરૂપી અરણ્ય...’ જંગલ, ચોરાશીના અવતારના જંગલ, એમાં ઉગ્ર દાવાનળ, મિથ્યાત્વ અને રાગદ્વેષથી સળગી

૨. લલિતમાં લલિત = અત્યંત પ્રસન્નતા ઉપજાવે એવાં; અતિશય મનોહર.

રહ્યો છે. આખો સંસાર સળગી રહ્યો છે. એને શાંત કરવામાં વીતરાગની વાણી-જળ નિમિત્ત છે. સમજાણું કાંઈ? એ વીતરાગની વાણી કે જે દ્વિગંબર સંતોએ કહી તે. ‘પંડિતજી’! સમજાણું કાંઈ? તે વાણી પર અહીં જોર દે છે. સર્વજ્ઞ સિવાય બીજાએ પોતાની કલ્પનાથી શાસ્ત્ર બનાવ્યા છે એ શાસ્ત્ર મોક્ષનું નિમિત્ત પણ નથી. મોક્ષના કારણમાં એ નિમિત્ત પણ નથી. સમજાણું કાંઈ?

‘અને જે જૈન યોગીઓ વડે સદા વંદ્ય છે...’ જુઓ! સંતો, વીતરાગી મુનિઓ, કુંદકુંદાચાર્ય, અમૃતચંદ્રાચાર્ય આદિ. એવા જૈન યોગીઓને એ વાણી વંદ્ય છે. સમજાણું કાંઈ? કેમ (વંદ્ય) કહ્યું? કે જેણે રાગથી ભિન્ન પોતાના આત્માનું ભાન કર્યું છે એવા યોગી, એવી એ વીતરાગની વાણી, વીતરાગને બતાવનારી છે તો તેને વંદ્ય છે. રાગને પોતાનો માનનારા, રાગથી ધર્મ મનાવનાર શાસ્ત્ર, એ શાસ્ત્ર જ નથી. તો એ વીતરાગી મુનિઓને વંદ્ય નથી. વંદ્ય તો વીતરાગની વાણી છે એ વંદ્ય છે. જેમ ભગવાનની પ્રતિમા વ્યવહારથી વંદ્ય છે. શુભભાવ છે ને? એમ ભગવાનની વાણી પણ વ્યવહારથી વંદ્ય છે. સમજાણું કાંઈ?

‘જૈન યોગીઓ વડે...’ એમ ભાષા લીધી છે. કેમ? જેને વીતરાગભાવમાં, વીતરાગવાણીમાં તો વીતરાગતા બતાવવી છે. તો જેમને પોતાના સ્વભાવની વીતરાગની રુચિ, દષ્ટિ થઈ, એવા જૈન યોગીઓને વીતરાગીવાણી વંદ્ય છે. સમજાણું કાંઈ? રાગ અને વિકલ્પથી ધર્મ માનનારા એ જૈન નહિ, એ જૈન યોગી નહિ. તેથી જિનવાણી તેને વંદ્ય નથી એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- ઉર શાસ્ત્ર કહ્યા એ?

ઉત્તર :- એ ઉર શાસ્ત્ર ભગવાનની વાણી નથી, એમ કહે છે. એવી વાત છે. આ વાણી સંતો, અમૃતચંદ્રાચાર્ય, કુંદકુંદાચાર્યથી ચાલી આવી છે એ જિનવાણી છે. ઉર-૪૫ તો નવા કલ્પિત બનાવ્યા છે. એ ભગવાનની વાણી નથી.

મુમુક્ષુ :- શ્વેતાંબર?

ઉત્તર :- એ ત્યાં ‘પાલિતાણા’ છે ને? નીચે આગમ મંદિર છે ને? શાસ્ત્રની રચના કરી છે. એ નહિ.

આ વીતરાગવાણી ‘જૈન યોગીઓ વડે સદા વંદ્ય છે,...’ એનો અર્થ શું? કે વીતરાગની વાણીમાં વીતરાગતા બતાવવી છે. ‘પંચાસ્તિકાય’માં કહ્યું ને? ચાર અનુયોગનો સાર વીતરાગતા છે. તેનો અર્થ શું? કે નિમિત્ત, રાગ અને અલ્પજ્ઞની ઉપેક્ષા કરાવીને, ત્રિકાળ જ્ઞાયકભાવમાં અપેક્ષા કરાવે તે જિનવાણી છે. સમજાણું કાંઈ? જિનવાણી વીતરાગદેવ પરમાત્મા અને તેમની વાણી અને દ્વિગંબર સંતોએ કહેલી વાણી તે સર્વ વીતરાગની વાણી છે. સમજાણું કાંઈ? એ વાણી વીતરાગતાને બતાવનારી છે. તો જેમને વીતરાગતાની રુચિ છે, પોતાનો આત્મા રાગથી ભિન્ન, પુણ્યથી ભિન્ન (છે), એવા આત્માની રુચિ, દષ્ટિ થઈ છે, એવા ધર્માત્મા જિન યોગીઓની એ વાણી વીતરાગતા બતાવનારી (હોવાથી) તેમને વંદ્ય છે. સમજાણું કાંઈ?

‘આ જિનભગવાનનાં સદ્વચનને...’ જુઓ! ભાષા. ‘આ જિનભગવાનનાં સદ્વચનને (સમ્યક્...)’ વચનો છે. જિનાગમ વીતરાગની વાણી. આ ‘સમયસાર’, ‘નિયમસાર’, ‘પંચાસ્તિકાય’ સર્વ વીતરાગની વાણી છે. અનાદિ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે કહી એ વાણી છે. આટલું સૂક્ષ્મ છે. અત્યારે ઝઘડા ઊઠે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- નામ મોટા મોટા ભગવતી ને...

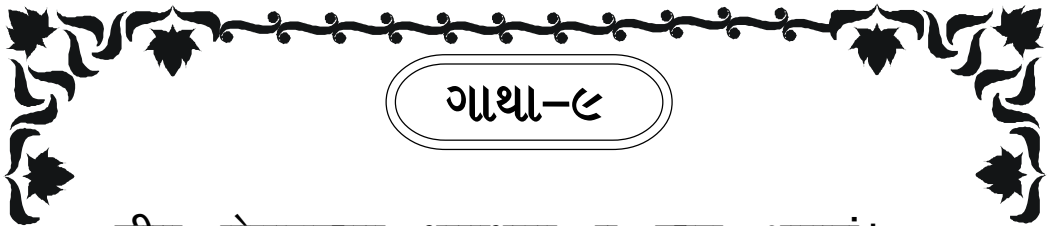
ઉત્તર :- એ ભગવતી અને દશવૈકલિક (શાસ્ત્ર) બધા કલ્પિત. વીતરાગની વાણી નહિ. એમાં પૂર્વાપરવિરોધ બહુ છે. એ તો એમાં પણ બહુ વિચારે તો તેમાં પણ શંકા પડે છે. પરંતુ નીકળવું કેમ? જાવું ક્યાં?

મુમુક્ષુ :- સંપ્રદાયનો વ્યામોહ છે.

ઉત્તર :- વ્યામોહ ઘણા છે. સંપ્રદાયમાં પડ્યા હોય તો નીકળી ન શકે.

ભગવાનની વાણી કોને કહે? ઓહોહો...! જુઓ! ‘જિનભગવાનનાં સદ્વચનને..’ પાઠ છે ને? ‘જિનસદ્વચન:’ ‘જિનસદ્વચન:’ વીતરાગની સત્ય વાણી છે. જેમાં આત્માનો સત્સ્વભાવ ઉત્પન્ન થાય, વીતરાગ સ્વભાવ ઉત્પન્ન થાય, રાગભાવનો નાશ થાય, એ વાણીને સદ્વચન જિનાગમ કહે છે. જે વાણી રાગની પોષક છે, એ જિનવાણી નથી. વીતરાગભાવની પોષક હોય તેને જિનવાણી કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ?

‘જિનભગવાનનાં સદ્વચનને (સમ્યક્ જિનાગમને) હું પ્રતિદિન વંદું છું.’ આચાર્ય ‘પદ્મપ્રભમલધારીદેવ મુનિ’ કહે છે. દિગંબર મુનિ ૮૦૦ વર્ષ પહેલા થયા એમણે આ ટીકા બનાવી. મૂળ શ્લોક ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ના છે. ‘કુંદકુંદાચાર્ય’ સંવત્ ૪૯ માં થયા. તેમના મૂળ શબ્દો છે અને તેની ટીકા ‘પદ્મપ્રભમલધારીદેવે’ બનાવી છે. તેઓ કહે છે કે હું તો આવી જિનવાણીને વંદન-નમસ્કાર કરું છું, બીજાને હું વંદન-નમસ્કાર કરતો નથી. એમ કહે છે. લ્યો, હવે ૯મો શ્લોક. મૂળ શ્લોક. ભગવાન કુંદકુંદાચાર્ય.

ગાથા-૯

જીવા પોગ્ગલકાયા ધમ્માધમ્મા ય કાલ આયાસં ।
તચ્ચત્થા ઇદિ ભણિદા ણાણાગુણપજ્ઞાણિ સંજુત્તા ॥૧॥

જીવા: પુદ્ગલકાયા ધર્માધર્મો ચ કાલ આકાશમ્ ।

તત્ત્વાર્થા ઇતિ ભણિતા: નાનાગુણપર્યાયૈ: સંયુક્તા: ॥૧॥

અત્ર પળ્લાં દ્રવ્યાણાં પૃથક્પૃથક્ નામધેયમુક્તમ્ । સ્પર્શનરસનઘ્રાણચક્ષુઃશ્રોત્રમનોવાક્કાયા-
યુરુચ્છ્વાસનિઃશ્વાસામિધાનૈર્દશભિઃ પ્રાણૈઃ જીવતિ જીવિષ્યતિ જીવિતપૂર્વો વા જીવઃ ।
સંગ્રહનયોઽયમુક્તઃ । નિશ્ચયેન ભાવપ્રાણધારણાજ્જીવઃ । વ્યવહારેણ દ્રવ્યપ્રાણધારણાજ્જીવઃ ।
શુદ્ધસદ્ભૂતવ્યવહારેણ કેવલજ્ઞાનાદિશુદ્ધગુણાનામાધાર-ભૂતત્વાત્કાર્યશુદ્ધજીવઃ । અશુદ્ધસદ્ભૂતવ્યવહારેણ
મતિજ્ઞાનાદિવિભાવગુણાનામાધારભૂતત્વાદશુદ્ધજીવઃ । શુદ્ધનિશ્ચયેન સહજજ્ઞાનાદિપરમસ્વભાવ-
ગુણાનામાધારભૂતત્વાત્કારણશુદ્ધજીવઃ । અયં ચેતનઃ । અસ્ય ચેતનગુણાઃ । અયમમૂર્તઃ ।
અસ્યામૂર્તગુણાઃ । અયં શુદ્ધઃ । અસ્ય શુદ્ધગુણાઃ । અયમશુદ્ધઃ । અસ્યાશુદ્ધગુણાઃ । પર્યાયશ્ચ ।
તથા ગલનપૂરણસ્વભાવસનાથઃ પુદ્ગલઃ । શ્વેતાદિવર્ણાધારો મૂર્તઃ । અસ્ય હિ મૂર્તગુણાઃ ।
અયમચેતનઃ । અસ્યાચેતનગુણાઃ । સ્વભાવવિભાવગતિક્રિયાપરિણતાનાં જીવપુદ્ગલાનાં
સ્વભાવવિભાવગતિહેતુઃ ધર્મઃ । સ્વભાવવિભાવસ્થિતિક્રિયાપરિણતાનાં તેષાં સ્થિતિ હેતુરધર્મઃ ।
પંચાનામવકાશદાનલક્ષણમાકાશમ્ । પંચાનાં વર્તનાહેતુઃ કાલઃ । ચતુર્ણામમૂર્તાનાં શુદ્ધગુણાઃ,
પર્યાયાશ્ચેતેષાં તથાવિધાશ્ચ ।

જીવદ્રવ્ય, પુદ્ગલ, કાળ તેમ જ આત્મ, ધર્મ, અધર્મ-એ,

ભાખ્યા જિને તત્ત્વાર્થ, ગુણપર્યાય વિધવિધ યુક્ત જે. ૯.

અન્વયાર્થ :- [જીવાઃ] જીવો [પુદ્ગલકાયાઃ] પુદ્ગલકાયો, [ધર્માધર્મો] ધર્મ,
અધર્મ, [કાલઃ] કાળ, [ચ] અને [આકાશમ્] આકાશ- [તત્ત્વાર્થાઃ] ઇતિ મણિતાઃ]
એ તત્ત્વાર્થો કહ્યા છે, કે જેઓ [નાનાગુણપર્યાયૈઃ સંયુક્તાઃ] વિવિધ ગુણપર્યાયોથી સંયુક્ત છે.

ટીકા :- અહીં (આ ગાથામાં), છ દ્રવ્યોનાં પૃથક્ નામ કહેવામાં આવ્યાં છે.

સ્પર્શન, રસન, ઘ્રાણ, ચક્ષુ, શ્રોત્ર, મન, વચન, કાય, આયુ અને શ્વાસોચ્છ્વાસ નામના
દશ પ્રાણોથી (સંસારદશામાં) જે જીવે છે, જીવશે અને પૂર્વે જીવતો હતો તે 'જીવ' છે.-
આ સંગ્રહનય કહ્યો. નિશ્ચયથી ભાવપ્રાણ ધારણ કરવાને લીધે 'જીવ' છે. વ્યવહારથી દ્રવ્યપ્રાણ
ધારણ કરવાને લીધે 'જીવ' છે. શુદ્ધ-સદ્ભૂતવ્યવહારથી કેવળજ્ઞાનાદિ શુદ્ધગુણોનો આધાર
હોવાને લીધે '*કાર્યશુદ્ધ જીવ' છે. અશુદ્ધ-સદ્ભૂત-વ્યવહારથી મતિજ્ઞાનાદિ વિભાવગુણોનો
આધાર હોવાને લીધે 'અશુદ્ધજીવ' છે. શુદ્ધનિશ્ચયથી સહજજ્ઞાનાદિ પરમસ્વભાવગુણોનો આધાર
હોવાને લીધે '*કારણશુદ્ધ જીવ' છે. આ (જીવ) ચેતન છે; આના (-જીવના) ચેતન ગુણો

* દરેક જીવ શક્તિ-અપેક્ષાએ શુદ્ધ છે અર્થાત્ સહજજ્ઞાનાદિક સહિત છે તેથી દરેક જીવ 'કારણશુદ્ધ
જીવ' છે; જે કારણશુદ્ધ જીવને ભાવે છે-તેનો જ આશ્રય કરે છે, તે વ્યક્તિ-અપેક્ષાએ શુદ્ધ
(-કેવળજ્ઞાનાદિ સહિત) થાય છે અર્થાત્ 'કાર્યશુદ્ધ જીવ' થાય છે. શક્તિમાંથી વ્યક્તિ થાય છે,
માટે શક્તિ કારણ છે અને વ્યક્તિ કાર્ય છે. આમ હોવાથી શક્તિરૂપ શુદ્ધતાવાળા જીવને કારણશુદ્ધ

છે. આ અમૂર્ત છે; આના અમૂર્ત ગુણો છે. આ શુદ્ધ છે; આના શુદ્ધ ગુણો છે. આ અશુદ્ધ છે; આના અશુદ્ધ ગુણો છે. પર્યાય પણ એ પ્રમાણે છે.

વળી, જે ગલન-પૂરણસ્વભાવ સહિત છે (અર્થાત્ છૂટા પડવાના અને ભેગા થવાના સ્વભાવવાળું છે) તે પુદ્ગલ છે. આ (પુદ્ગલ) શ્વેતાદિ વર્ણોના આધારભૂત મૂર્ત છે; આના મૂર્ત ગુણો છે. આ અચેતન છે; આના અચેતન ગુણો છે.

^૧સ્વભાવગતિક્રિયારૂપે અને વિભાવગતિક્રિયારૂપે પરિણત જીવ-પુદ્ગલોને સ્વભાવગતિનું અને વિભાવગતિનું નિમિત્ત તે ધર્મ છે.

^૨સ્વભાવસ્થિતિક્રિયારૂપ અને વિભાવસ્થિતિક્રિયારૂપે પરિણત જીવ-પુદ્ગલોને સ્થિતિનું (—સ્વભાવસ્થિતિનું અને વિભાવસ્થિતિનું) નિમિત્ત તે અધર્મ છે.

(બાકીનાં) પાંચ દ્રવ્યોને અવકાશદાન (—અવકાશ દેવો તે) જેનું લક્ષણ છે તે આકાશ છે.

(બાકીનાં) પાંચ દ્રવ્યોને વર્તનાનું નિમિત્ત તે કાળ છે.

(જીવ સિવાયનાં) ચાર અમૂર્ત દ્રવ્યોના શુદ્ધ ગુણો છે; તેમના પર્યાયો પણ તેવા (શુદ્ધ જ) છે.

ગાથા-૯ ઉપર પ્રવચન

जीवा पोग्गलकाया धम्माधम्मा य काल आयासं ।

तच्चत्था इदि भणिदा णाणागुणपज्झएहिं संजुत्ता ।। ९ ।।

નીચે એનું હરિગીત છે.

જીવ કહેવાય છે અને વ્યક્ત શુદ્ધતાવાળા જીવને કાર્યશુદ્ધ જીવ કહેવાય છે. [કારણશુદ્ધ એટલે કારણ-અપેક્ષાએ શુદ્ધ અર્થાત્ શક્તિ-અપેક્ષાએ શુદ્ધ. કાર્યશુદ્ધ એટલે કાર્ય-અપેક્ષાએ શુદ્ધ અર્થાત્ વ્યક્તિ-અપેક્ષાએ શુદ્ધ.]

૧. ચૌદમા ગુણસ્થાનના અંતે જીવ ઊર્ધ્વગમનસ્વભાવથી લોકાંતે જાય તે જીવની સ્વભાવગતિક્રિયા છે અને સંસારાવસ્થામાં કર્મના નિમિત્તે ગમન કરે તે જીવની વિભાવગતિક્રિયા છે. એક છૂટો પરમાણુ ગતિ કરે તે પુદ્ગલની સ્વભાવગતિક્રિયા છે અને પુદ્ગલસ્કંધ ગમન કરે તે પુદ્ગલની (સ્કંધમાંના દરેક પરમાણુની) વિભાવગતિક્રિયા છે. આ સ્વાભાવિક તેમ જ વૈભાવિક ગતિક્રિયામાં ધર્મદ્રવ્ય નિમિત્તમાત્ર છે.
૨. સિદ્ધદશામાં જીવ સ્થિત રહે તે જીવની સ્વાભાવિક સ્થિતિક્રિયા છે અને સંસારદશામાં સ્થિર રહે તે જીવની વૈભાવિક સ્થિતિક્રિયા છે. એકલો પરમાણુ સ્થિર રહે તે પુદ્ગલની સ્વાભાવિક સ્થિતિક્રિયા છે અને સ્કંધ સ્થિર રહે તે પુદ્ગલની (—સ્કંધમાંના દરેક પરમાણુની) વૈભાવિક સ્થિતિક્રિયા છે. આ જીવ-પુદ્ગલની સ્વાભાવિક તેમ જ વૈભાવિક સ્થિતિક્રિયામાં અધર્મદ્રવ્ય નિમિત્તમાત્ર છે.

જીવદ્રવ્ય, પુદ્ગલ, કાળ તેમ જ આત્મ, ધર્મ, અધર્મ-એ,
ભાખ્યા જિને તત્ત્વાર્થ, ગુણપર્યાય વિધવિધ યુક્ત જે. ૯.

અહીં દ્રવ્યને પણ તત્ત્વાર્થ કહેવામાં આવ્યું છે. ષટ્દ્રવ્ય કહો કે સત્ તત્ત્વાર્થ કહો. બંને નામફેર છે પણ વસ્તુફેર છે નહિ.

‘અન્વયાર્થ :- જીવો,...’ ભગવાનની વાણીમાં જીવ આવ્યા, જીવ. અનંતજીવ. ‘પુદ્ગલકાયો,...’ પુદ્ગલાસ્તિ. આ પરમાણુ, આ જડ, માટી અનંત પુદ્ગલો. ‘ધર્મ, અધર્મ,...’ આ બે પદાર્થ છે. ‘કાળ,...’ ભગવાનની વાણીમાં આવ્યો. જુઓ! કાળ દ્રવ્ય આવ્યું છે, કાળ પદાર્થ તત્ત્વાર્થ આવ્યું છે. સમજાણું કાંઈ? શ્વેતાંબરમાં કાળને માનતા નથી. કાળને ઔપચારિક માને છે. વાસ્તવિક તત્ત્વ નથી માનતા. એ માટે કહ્યું કે કાળદ્રવ્ય ભગવાને કહેલું છે. સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે છ દ્રવ્યમાં, અસંખ્ય દ્રવ્ય છે તેમાં કાળને દ્રવ્ય પદાર્થ કહેવામાં આવ્યું છે. ‘અને આકાશ-એ તત્ત્વાર્થો કહ્યા છે,...’ એ તત્ત્વાર્થ અર્થાત્ છ દ્રવ્ય કહ્યા.

છ દ્રવ્ય કેવા છે? ‘વિવિધ ગુણપર્યાયોથી સંયુક્ત છે.’ દરેક આત્મા અને પરમાણુ પોતપોતાના અનેક પ્રકારના ગુણ અને પોતાની પર્યાયથી સહિત છે. દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય ત્રણ લઈ લીધા. પ્રત્યેક આત્મા અને પ્રત્યેક પરમાણુ દ્રવ્ય જે છે એ પોતાના ગુણ-શક્તિ અને પર્યાયથી સહિત છે. સ્વના ગુણ અને પર્યાયસહિત છે. પરના ગુણ અને પર્યાયથી સહિત છે. સમજાણું કાંઈ?

‘અહીં (આ ગાથામાં) છ દ્રવ્યોનાં પૃથક્ પૃથક્ નામ કહેવામાં આવ્યા છે. જીવ-સ્પર્શન, રસન, ધ્રાણ, ચક્ષુ, શ્રોત્ર, મન, વચન, કાય, આયુ અને શ્વેતોચ્છવાસ....’ એ દસ પ્રાણ છે ને ? દસ પ્રાણ. એ ‘નામના દસ પ્રાણોથી (સંસારદશામાં) જે જીવે છે,...’ સંસારદશામાં દસ પ્રાણથી જીવે છે. ‘જીવશે અને પૂર્વે જીવતો હતો તે ‘જીવ’ છે.—’ સૂક્ષ્મતાથી વાત પછી લશે, પહેલા સ્થૂળ લ્યે છે. ‘—આ સંગ્રહનય કહ્યો.’ સંગ્રહનય એટલે બધા જીવ એક સાથે કહ્યા.

જે જીવ ‘દસ પ્રાણોથી (સંસારદશામાં) જે જીવે છે, જીવશે અને પૂર્વે જીવતો હતો તેને સંસારી જીવ કહેવામાં આવે છે.’ ‘નિશ્ચયથી ભાવપ્રાણ ધારણ કરવાને લીધે ‘જીવ’ છે.’ જુઓ! હવે આવ્યું. ખરેખર તો આ આત્મા તેને કહીએ કે પોતાના જ્ઞાન, દર્શન, આનંદના પ્રાણને ધારણ કરે તેનું નામ જીવ છે. સૂક્ષ્મ વાત છે. શરીર આદિ નહિ, ઇન્દ્રિય આદિ દસ પ્રાણે જીવે એ જીવ નહિ. ભગવાને પોતાનો આત્મા જીવદ્રવ્યમાં એમ કહ્યું કે ‘ભાવપ્રાણ ધારણ કરવાને લીધે ‘જીવ’ છે.’ ભગવાનઆત્મા સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે જીવ કેમ કહ્યું? કે પોતાના જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ, સત્તાથી જીવે છે માટે જીવ. કહો, ‘પોપટભાઈ’! આમ જીવને એણે માનવો જોઈએ. પોતાના જ્ઞાન, દર્શન, આનંદથી આત્મા ટકે છે, જીવે છે. રાગથી, પુણ્યથી નહિ. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

‘વ્યવહારથી દ્રવ્યપ્રાણ ધારણ કરવાને લીધે ‘જીવ’ છે.’ આ દશ પ્રાણ જડ છે એ વ્યવહાર છે. ‘શુદ્ધ-સદ્ભૂતવ્યવહારથી...’ હવે જુઓ! ‘શુદ્ધ-સદ્ભૂતવ્યવહારથી કેવળજ્ઞાનાદિ શુદ્ધગુણોનો આધાર હોવાને લીધે ‘કાર્યશુદ્ધજીવ’ છે.’ આ વાત સૂક્ષ્મ કરી છે. કાર્યશુદ્ધ તેને કહે છે, ભગવાન! કે જે આત્મામાં પોતાની પર્યાયમાં અનંત કેવળજ્ઞાન, અનંતઆનંદ, અનંતવીર્ય જે પ્રગટ થયું, એવી પર્યાય શુદ્ધ છે પણ સદ્ભૂત પોતામાં છે પણ વ્યવહારે એક સમયની પર્યાય છે માટે વ્યવહાર છે. ઝીણું છે. ‘શુદ્ધ-સદ્ભૂત વ્યવહારનયથી કેવળજ્ઞાનાદિ શુદ્ધગુણો...’ ગુણો શબ્દે અહીં પર્યાય છે. ‘કેવળજ્ઞાનાદિ શુદ્ધગુણોનો આધાર હોવાને લીધે ‘કાર્યશુદ્ધજીવ’ છે.’ ભારે ઝીણી વાત છે. ભગવાનઆત્મા અંતરમાં જે શુદ્ધ આનંદઘન છે, જ્ઞાયકભાવ છે એ તો કારણજીવ છે અને તેમાંથી કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન આદિ પરમાત્મપદ પ્રગટે તેને કાર્યજીવ કહેવામાં આવે છે. (શ્વેતાંબરના) ૩૨-૪૫ (સૂત્રમાં) કારણજીવ-કાર્યજીવની આવી વાત છે નહિ. ક્યારેય સાંભળ્યું છે? ‘પંડિતજી’!

મુમુક્ષુ :- આવું સંભળાવનાર જ નથી.

ઉત્તર :- ભગવાન પરમેશ્વર જિનવાણીમાં જે છ દ્રવ્ય કહ્યા, તેમાં આ જીવદ્રવ્ય એને કહ્યું, જીવ.. જીવ... એ જીવના બે પ્રકાર કહ્યા. એક તો ભાવપ્રાણથી જીવે એ જીવ. અને વ્યવહારથી દ્રવ્યપ્રાણથી જીવે એ વ્યવહાર, એ પહેલા કાઠી નાખ્યું. હવે બીજી ચીજ. આ આત્મા પોતાનું શુદ્ધ ધ્રુવ સ્વરૂપ જે જ્ઞાયકભાવ છે, ત્રિકાળ જ્ઞાયકભાવ છે તેને ભગવાન કારણજીવ કહે છે. કે જે કારણજીવમાંથી કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, અનંતઆનંદ એવી કાર્યદશા કારણમાંથી પ્રગટ થાય છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? ભારે ઝીણું, ભાઈ! વીતરાગનું તત્ત્વ ઘણું સૂક્ષ્મ છે. સાધારણ પ્રાણી સાથે, સાધારણ સાથે તેનો મેળ ન થઈ શકે. જીવના બે પ્રકાર. એક ભાવપ્રાણ, દ્રવ્યપ્રાણ લીધા, એક હવે કારણજીવ અને કાર્યજીવ એમ લીધું. કહો, સમજાણું કાંઈ? શું કહે છે? આ શાંતિથી સમજવાની ચીજ છે. જન્મ-મરણ મટાડવાની વાત છે.

કહે છે કે પરમેશ્વર સર્વજ્ઞદેવે એમ કહ્યું કે જે આત્મામાંથી કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, અનંતઆનંદ અને અનંતવીર્ય પ્રગટ થાય છે તે જીવને અહીંયાં કાર્યજીવ કહેવામાં આવે છે. જેણે કાર્ય કર્યું. ‘પોપટભાઈ’! લ્યો, આ કાર્ય કર્યું. આહાહા..! કોઈ હિન્દી લોકો આવ્યા છે તો સ્વાધ્યાયમાં ... તમારો અડધો કલાક ચાલ્યો ગયો. કહો, સમજાણું કાંઈ?

કહે છે, ‘શુદ્ધ-સદ્ભૂતવ્યવહાર...’ શું કહે છે? આત્મા અનંતઆનંદ, જ્ઞાનસ્વરૂપ જે ત્રિકાળ છે, તેને અહીંયાં કારણજીવ કહ્યો. કેમ કે કારણજીવમાંથી કાર્યઆત્મા ઉત્પન્ન થાય છે. આહાહા..! આ વાણી અહીં દિગંબર સંત સિવાય બીજે ક્યાંય નથી. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- દિગંબર સંત... આપ સંત સિવાય ક્યાંય નથી.

ઉત્તર :- નહિ, નહિ. આ તો કુંદકુંદાચાર્ય, અમૃતચંદ્રાચાર્ય, પૂજ્યપાદસ્વામી મહાસંતો ધર્મના થાંભલા, ધર્મના સ્તંભ જંગલમાં રહેનારા નગ્ન મુનિ હતા. અને પોતાના આનંદસ્વરૂપમાં

ઝુલનારા હતા. માત્ર નગ્ન નહિ. એવું નગ્નપણું તો અનંતવાર લઈ લીધું.

પોતાની ચીજ અંતર આનંદ અને અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતઆનંદ અને અનંતવીર્ય. જે કારણ ચતુષ્ટય જે કારણજીવમાં પડ્યા છે. કારણજીવ એટલે ધ્રુવજીવ. જેમાં અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતઆનંદ, વીર્ય પડ્યા છે એ અનંતચતુષ્ટયાત્મક આદિ અનંતગુણનો પિંડ આત્મા (છે), એ આત્માને પરમેશ્વર કારણજીવ કહે છે. અને એ કારણજીવમાંથી અંતર્મુખ થઈને જે અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતઆનંદ પરમાત્મદશા પ્રગટે, એ પરમાત્મદશાને કાર્યજીવ કહે છે. આ વાણી બીજે ક્યાંય છે જ નહિ. સમજાણું કાંઈ? આપણે બપોરે ઓલું ચાલે છે. આ તો 'નિયમસાર' છે. કારણપરમાત્માનું ચાલે છે ને? આમાં જ કારણપરમાત્મા ને આ કાર્યજીવ ને કારણજીવ, પેલામાં કારણપરમાત્મા અને કાર્યપરમાત્મા. એ રીતે વાત કરી છે. આહાહા...! અહીં જીવ લેવો છે ને? જીવ છે ને? એટલે વ્યાખ્યા લીધી. આહાહા...!

આ આત્મા એક સેકન્ડના અસંખ્ય ભાગમાં વર્તમાનમાં ધ્રુવ, ધ્રુવ જે વસ્તુ, એક સમયની પર્યાયથી ભિન્ન. રાગથી તો ભિન્ન, સંયોગથી તો ભિન્ન, એક સમયની પર્યાય-અવસ્થાથી પણ ભિન્ન, જે રસકંદ, જ્ઞાયકરસકંદ, સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ સચેતસ્વભાવ, જ્ઞાયકભાવ, એવો ત્રિકાળ જ્ઞાયકભાવ, તેને અહીંયાં કારણજીવ ભગવાન કહે છે. કે જેના આશ્રયથી પોતાનું કાર્ય-પરમાત્મા પ્રગટે તેને કારણજીવ કહે છે. ભારે ઝીણું. કહો, સમજાણું કાંઈ?

'શુદ્ધ-સદ્ભૂત...' કારણ કે કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, અનંતઆનંદ જે અરિહંત ભગવાનને પ્રગટ થયા, તો એ પર્યાય શુદ્ધ છે અને પોતાની છે માટે સદ્ભૂત છે. પણ ત્રિકાળ દ્રવ્યની અપેક્ષાથી એક અંશ છે માટે વ્યવહાર છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ભગવાનઆત્મા દેહ-મંદિરમાં બિરાજમાન ચૈતન્યપ્રભુ, અતીન્દ્રિય આનંદનો નાથ આત્મા, નિત્યાનંદ પ્રભુ આત્મા છે. જેમાં અતીન્દ્રિય આનંદ નિત્ય ભરેલો છે. આહાહા...! એવા નિત્યાનંદ પ્રભુ આ આત્મા, તેને અહીંયાં કારણજીવ કહેવામાં આવ્યો છે. એ કારણનું કાર્ય. એ કારણજીવ છે એ તો નિશ્ચય છે. કારણજીવ જે છે એ નિશ્ચય છે. એકરૂપ છે, ત્રિકાળ છે. અને એ કારણજીવના આશ્રયથી પ્રગટેલી મોક્ષદશા કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, અનંતઆનંદ, અનંતવીર્ય આદિ અનંત ગુણની વ્યક્તતા પ્રગટી, તેને કાર્યપરમાત્મા અથવા કાર્યજીવ કહે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? આમ જીવને જાણવો એમ કહે છે. એવા પાંચ ભેદ છે અને જીવના આવા ભેદ છે એમ નહિ. કારણજીવ અને કાર્યજીવ આમ છે એમ યથાર્થ જ્ઞાન કરો. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

'શુદ્ધ-સદ્ભૂત વ્યવહારથી...' એ પણ હજી વ્યવહાર છે. કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન અરિહંતને ઉત્પન્ન થયા એ પણ વ્યવહાર છે. કેમ કે એક સમયની પર્યાય છે. તેમાં દયા-દાનના વિકલ્પને તો કાઢી નાખ્યા, એ તો છે જ નહિ. આહાહા...! એ તો અસદ્ભૂત છે. આહાહા...! સૂક્ષ્મ ભાવ (છે), ભાઈ! જૈનતત્ત્વ સમજવું અને ઓળખવું એ અપૂર્વ પુરુષાર્થ છે. કોઈ સાધારણ રીતે મળી જાય એવી ચીજ નથી. આહાહા...! કહે છે, સારી વાત આવી ગઈ, લ્યો.

મુમુક્ષુ :- માગણી કરી.

ઉત્તર :- માગણી કરી છે હિન્દી. હિન્દીની માંગણી કરી હતી. નહિતર આજે તો સ્વાધ્યાય ચાલતી હતી, હોં!

જુઓ! તેને ભગવાન જીવ કહે છે એમ સમજો એમ કહે છે. જીવના બે પ્રકાર. બીજા... બીજા.. બીજા... પાંચ દ્રવ્ય તેમના ઘરમાં રહ્યા. જે આ ભગવાનઆત્મા અંદર છે, આ તો દેહ, માટી, ધૂળ છે, આ તો પુદ્ગલ છે, એ કાંઈ જીવ નથી. અને કર્મ અને અંદર કાર્મણ, તેજસ શરીર છે એ પણ જીવ નથી, એ તો અજીવ છે. અને દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના પરિણામ થાય તે તો રાગ, આસ્રવ છે. એ આત્મા નથી. સમજાણું કાંઈ? પુણ્ય-પાપના ભાવ થાય છે ને? દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા તે શુભભાવરૂપી રાગ પુણ્ય છે અને હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષય, ભોગ વાસના પાપ આસ્રવ છે. એ બન્ને આસ્રવ આત્મા નથી. અહીં તો આત્મા કારણ અને કાર્યમાં એ વાત લીધી જ નથી. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

‘શુદ્ધ-સદ્ભૂત વ્યવહારથી કેવળજ્ઞાનાદિ શુદ્ધગુણોનો આધાર હોવાને લીધે,...’ આહાહા..! ‘હોવાને લીધે ‘કાર્યશુદ્ધ જીવ’ છે.’ કાર્યપર્યાય એનો આધાર છે ને? આહાહા..! ‘કેવળજ્ઞાનાદિ શુદ્ધગુણોનો આધાર હોવાને લીધે ‘કાર્યશુદ્ધજીવ’ છે.’ જુઓ! નીચે નોટ. પ્રત્યેક જીવ, દરેક આત્મા દેહમાં બિરાજમાન આત્મા છે. તે ‘શક્તિ-અપેક્ષાએ શુદ્ધ છે. અર્થાત્ સહજજ્ઞાનાદિક સહિત છે.’ શું કહે છે? દેહમાં બિરાજમાન દરેક આ આત્મા ચૈતન્યપ્રભુ છે એ શક્તિ અપેક્ષાથી સત્ જ્ઞાનાદિ સહિત (છે). કોણ? ત્રિકાળી. આ કેવળજ્ઞાનાદિ એ નહિ. આહા..! આત્મા સહજ જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ એવા સ્વભાવની શક્તિસહિત અનાદિ છે. ‘તેથી દરેક જીવ ‘કારણશુદ્ધજીવ’ છે.’ એ કારણથી દરેક જીવને કારણ શુદ્ધ, કારણ શુદ્ધજીવ કહેવામાં આવે છે. આહાહા..! દસ પ્રાણથી જીવે છે એ તો જડ-માટી છે. એમાં શું આવ્યું? એ તો જડ છે. અને અશુદ્ધ ભાવપ્રાણ, અશુદ્ધ ભાવપ્રાણ-યોગ્યતા એ પણ જીવ નહિ. આહાહા..!

અહીંયાં તો ભગવાનઆત્મા શક્તિરૂપ અનાદિથી જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ આદિ સત્ત્વ, સત્ વસ્તુનું સત્ત્વ, એ સત્ત્વ સહિત અનાદિથી છે. એ કારણથી એને કારણજીવ કહેવામાં આવે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? ‘જે કારણશુદ્ધ જીવને ભાવે છે-’ નીચે નોટમાં. જે કારણશુદ્ધ જીવની ભાવના કરે છે. આહાહા..! અનંતઆનંદ, અનંતજ્ઞાન, અનંતવીર્ય, અનંતદર્શન, સ્વચ્છતા, પ્રભુતા. એવી અનંતી શક્તિરૂપ જે આત્મા, તેને કારણજીવ કહેવામાં આવે છે. એ કારણજીવની ભાવના ભાવે છે, એમાં એકાગ્ર થાય છે. જુઓ! ‘તેનો જ આશ્રય કરે છે,...’ આહાહા..! વાત બધી ગુમ થઈ ગઈ. બહારની અપેક્ષાએ ઓલી મૂળ વાત રહી ગઈ. આ વ્રત પાળવા, પૂજા કરવી, ભક્તિ કરવી, જાત્રા કરવી એ ધર્મ. એમ મનાઈ ગયું.

મુમુક્ષુ :- તેમાં જ ઘૂંચવાઈ ગયા.

ઉત્તર :- ઘૂંચવાઈ ગયા.

મુમુક્ષુ :- મૂળ વાત..

ઉત્તર :- રહી ગઈ.

મુમુક્ષુ :- પોતે કોણ છે એનું ભાન નથી.

આહાહા...! કહે છે કે જેને આત્માનું કાર્ય-મોક્ષનું કાર્ય કરવું છે, મોક્ષ એટલે અનંતઆનંદ, અનંતજ્ઞાન, દર્શન વ્યક્ત પ્રગટ થાય, એવું કાર્ય કરવું છે તો એ કાર્યનું કારણ કોણ? કે ત્રિકાળી જ્ઞાયકભાવ આત્મા જે છે, શક્તિરૂપે અનંતજ્ઞાન, દર્શન આદિ કારણજીવ છે, એ કાર્યનું કારણ છે. સમજાણું કાંઈ? ‘કારણશુદ્ધ જીવને ભાવે છે અર્થાત્ તેનો જ આશ્રય કરે છે,...’ ચૈતન્યબિંબ પ્રભુ! પૂર્ણ જ્ઞાન-દર્શન-આનંદથી અંદર આત્મા ભરેલો છે. એવા કારણજીવનો જે આશ્રય કરે છે, ભક્તિ કરે છે એટલે કારણજીવને ભાવે છે, ‘તે વ્યક્તિ-અપેક્ષાએ શુદ્ધ થાય છે.’ એ પ્રગટ અપેક્ષાએ કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, પૂર્ણાનંદ (સ્વરૂપ) એ અરિહંતપદને પ્રાપ્ત કરે છે. આહાહા...! જેટલા અરિહંત થયા એ દરેક પોતાનો કારણજીવ, ત્રિકાળ જ્ઞાયકભાવ શુદ્ધ ચૈતન્ય ધ્રુવ, તેનો આશ્રય લઈને જે ભાવના પ્રગટ થઈ, તેનાથી કેવળજ્ઞાન થયું, તે કાર્યનું કારણ તે કારણઆત્મા છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- વિધિ બતાવી દીધી.

ઉત્તર :- વિધિ આ છે. સમજાણું કાંઈ?

‘તેનો જ આશ્રય કરે છે,...’ કોનો? જે કાયમ અનાદિઅનંત ધ્રુવ, આત્માની શક્તિ જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ આદિ ધ્રુવ (છે) એવા કારણનો જે અંતરમાં આશ્રય કરે છે, એવા આત્માનો આશ્રય અથવા ભાવના કરે છે, અંતરમાં એકાગ્ર થાય છે, તે ‘વ્યક્તિ અપેક્ષાએ...’ શક્તિમાં અનંતજ્ઞાન, દર્શન, આનંદ છે, તેનો આશ્રય કરવાથી પ્રગટ પર્યાયમાં પરમાત્મા થાય છે. આહાહા...! વાત સાંભળી... કહો, ‘ભીખાભાઈ’! આમાં દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર તો ક્યાંય રહી ગયા, નહિ? આ માર્ગ છે. ભગવાન તો કહે છે કે અમારું લક્ષ પણ છોડી દે. અને તારું પરિપૂર્ણ સ્વરૂપ અંદર પડ્યું છે તેનો આશ્રય કર.

મુમુક્ષુ :- ત્યારે મુક્તિ થશે.

ઉત્તર :- ત્યારે મુક્તિ થશે. એવી વાત છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- ... નથી પણ...

ઉત્તર :- પણ એ ત્રિકાળ આત્માની, એક સમયની પર્યાયનું નહિ. નિમિત્તનો તો નહિ પણ દયા, દાન, વિકલ્પનો પણ આશ્રય નહિ, પણ તેમને જાણનારી વર્તમાન પ્રગટ પર્યાય છે તેનો પણ આશ્રય નહિ. એક સમયની પર્યાયનો આશ્રય શું કરે? તેમાંથી શું નવી પર્યાય ઉત્પન્ન થાય છે? આહાહા...! ભારે વાત, ભાઈ! તેથી આ મોંઘુ પડે છે ને!

મુમુક્ષુ :- મોંઘું ક્યાં છે? સમજે તો સોંઘુ પડી જાય.

ઉત્તર :- ઈ સોંઘુ લાગે છે. મોંઘુ છે બધું.

મુમુક્ષુ :- ... સાંભળનારા ભાગ્યશાળી છે.

ઉત્તર :- એમ! વાત તો એવી છે. આ શરીર તો માટી-જડ ધૂળ છે. આ તો પુદ્ગલ છે. આ આત્મા છે? આત્મા નથી. આ તો માટી છે. માટીનો બંગલો બન્યો છે એ તો જડનો છે. એ આત્મા નથી. તેનાથી આત્માને કાંઈ લાભ નથી. અને અંદરમાં કર્મ છે, તેજસ શરીર છે. બન્ને શરીર છે એ તો જડ છે. તે પણ આત્મા નથી. અને પુણ્ય-પાપના ભાવ થાય છે, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા, કામ, ક્રોધ તે બન્ને ભાવ તો આસ્રવ છે.

મુમુક્ષુ :- એને તો જીવમાં લીધા જ નથી.

ઉત્તર :- એને તો અહીં જીવ કહ્યો જ નથી. એ જીવ જ નથી. એ નથી કારણજીવ, નથી કાર્યજીવ. એ જીવ જ નથી. આહાહા...! 'સેઠી'! ભારે કામ, ભાઈ! આહાહા...!

કહે છે કે જેની શક્તિ ભગવાનઆત્માની, અંતરમાં અનંતજ્ઞાન-દર્શન જે ભર્યા છે, તેનો આશ્રય કરવાથી, તેનું અવલંબન કરવાથી, તેની સન્મુખ થઈ એકાગ્ર થવથી વ્યક્ત એટલે પ્રગટરૂપે કેવળજ્ઞાન આદિ પરમાત્મદશા પ્રગટ થાય છે તેને કાર્યજીવ કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! જીવમાં પણ કારણજીવ અને કાર્યજીવ. વીતરાગી સંતોનો આનંદનો મલાવો છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- ન મળ્યું? એવી વાત છે. આ તો સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર, ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર જેમણે ત્રણકાળ, ત્રણલોક જોયા એના આગમે આ કહ્યું. એમ કહેવું છે ને? ભાઈ! આ આગમમાં આ તત્ત્વાર્થ કહ્યા છે. એમ કહેવું છે ને આમાં? આવા ભગવાનની વાણીના આગમ જે છે એ આગમે આવા તત્ત્વાર્થ કહ્યાં છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? શું થાય? પાત્રતા ન હોય અને સાંભળવાનું મળે નહિ. અને મળે પછી પણ નિર્ણય કરવાના ઠેકાણા નહિ. અરે...!

'અર્થાત્ 'કાર્યશુદ્ધ જીવ' થાય છે.' આ બાજુ નોટ છે ને. કારણજીવમાંથી કાર્યશુદ્ધ જીવ થાય છે. ભાઈ! આ વાત બહુ ગંભીર છે. ગાથા એવી આવી ગઈ છે. અહીં તો ગાથામાં પહેલા 'જીવા' શબ્દ પડ્યો છે. તો 'જીવા'—જીવની વ્યાખ્યા ચાલે છે. ભગવાનની વાણીમાં જીવ આવ્યો એ જીવ કેવો છે? તેની વ્યાખ્યા ચાલે છે. આહાહા...! ભગવાનની વાણીમાં આગમમાં એમ આવ્યું. જુઓ! આ આગમ, પરમાગમ, જેમાં કારણજીવ, ત્રિકાળી ભગવાનઆત્મા ધ્રુવ તેને આગમમાં કારણ જીવ કહ્યો. એ તો પહેલેથી કહેતા આવે છે કે આ ટીકા કરનાર અમે કોણ? ભાઈ! ગણધર આદિથી ટીકા ચાલી આવે છે. અમે મંદબુદ્ધિ તે કોણ કરવાવાળા? આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? એ કાર્ય થાય છે.

'શક્તિમાંથી વ્યક્તિ થાય છે,...' જેમ પીપર હોય છે ને? પીપર. લીંડીપીપર હોય છે ને? સમજો છો કે નહિ? લીંડીપીપર. લીંડીપીપર હોય છે ને? તેને ચોસઠ પહોર ઘૂંટે છે ને? તો ચોસઠ પહોરી શક્તિ અંદર છે તો પ્રગટ થાય છે. કાંકરા ઘસવાથી ઉત્પન્ન થાય

છે? કાંકરામાં નથી. તે પીપરમાં છે. પીપરનો નાનો દાણો હોય છે ને? કદ નાનું છે. તીખું છે. અલ્પ છે. પણ તેની અંદરમાં સોળ આના, ચોસઠ પૈસા, રૂપિયો-રૂપિયો, અખંડ તીખાશ. સ્કંધની પર્યાયમાં છે. તે દિ' કહ્યું હતું ને? સ્કંધની પર્યાયમાં તીખાશ છે. પરમાણુમાં તો રસ પૂર્ણ છે. પણ આની તીખાશ નજીક આવી ગઈ છે. એ વાત કહે છે. નજીક આવી ગઈ. સમજાણું કાંઈ? એ ઘૂંટે છે તો એમાંથી ચોસઠ પહોરી શક્તિમાંથી વ્યક્તતા પ્રગટ થાય છે. ચોસઠપહોરી હોય છે ને? ચોસઠ પહોર ઘૂંટે છે ને? તો ચોસઠપહોરી તીખાશ. તીખાશ શું? ચરપરાઈ, તમારે ચરપરાય કહે છે ને? એ ચોસઠ પહોરી તીખાશ અંદર ભરી છે. એ શક્તિ. પ્રગટ થાય એ વ્યક્તિ. એમ ભગવાનઆત્મામાં અનંતજ્ઞાન-દર્શન પડ્યા છે એ શક્તિ અને તેનો આશ્રય લઈને અંદર પર્યાયમાં અનંત કેવળજ્ઞાન આદિ પ્રગટે તે વ્યક્તિ. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- શુદ્ધતાનું ઘુંટાવું...

ઉત્તર :- અંદરથી એકાગ્રતા થાય છે. શુદ્ધતામાં એકાગ્રતા હોવાથી પૂર્ણ શુદ્ધતા પ્રગટ થાય છે. ભાવે છે એમ આવી ગયું ને? જીવને ભાવે છે એમ ન આવ્યું? 'કારણશુદ્ધ જીવને ભાવે છે—તેનો જ આશ્રય કરે છે,...' એ પહેલા એમાં આવી ગયું છે. વાહ રે વાહ! સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- આ મુક્તિનો ઉપાય.

ઉત્તર :- અનાદિથી આ જ મુક્તિનો ઉપાય છે. એ તો સિદ્ધ થઈ ગયું છે. આહાહા..!

પોતાનો આત્મા અંદર જે છે, કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, પરમાત્માને પ્રગટ થયા એ ક્યાંથી થયું? કાંઈ બહારથી ચીજ આવે છે? પીપરમાંથી ચોસઠ પહોરી તીખાશ જે બહાર આવી, એ બહારથી આવી છે? અંદરમાં છે. અંદરમાં છે તેને શક્તિ કહે છે. પ્રગટ થાય એને વ્યક્ત કહે છે. એમ આત્મામાં અનંતજ્ઞાન-દર્શન-આનંદ શક્તિરૂપ પડ્યા છે, તેને કારણજીવ કહે છે. આરે! કારણજીવ, હવે આ કોઈ દિ' સાંભળ્યું ન હોય. એ કારણજીવની એકાગ્રતા કરતાં, એકાગ્ર થવાથી, કરતાં... કરતાં.. કરતાં કાર્યજીવ કેવળજ્ઞાન અને અરિહંતપદ પ્રાપ્ત થાય છે. તે દયા, દાન અને વ્રતની ક્રિયાથી નથી થતાં એમ કહે છે. આહાહા..! અત્યારે બહારમાં તો એ જ બધું ચાલે છે. આ વ્રત પાળવા, અપવાસ કરવો, આમ કરવું ને તેમ કરવું, તેનાથી ધર્મ થશે. ધૂળમાં પણ ધર્મ નથી. સાંભળ તો ખરો. સારા પુણ્ય પણ એમાં નથી. 'જેઠાભાઈ'! અત્યાર સુધી આ બધું ક્યાં હતું?

મુમુક્ષુ :- ....

ઉત્તર :- એ તો વિપરીત વાત હતી.

'શક્તિમાંથી વ્યક્તિ થાય છે, માટે શક્તિ કારણ છે અને વ્યક્તિ કાર્ય છે.' જુઓ! લીંડીપીપરની અંદર તીખાશ એ કારણ છે અને પ્રગટ થાય છે તે કાર્ય છે. એમ આત્મામાં

શક્તિરૂપ અનંતજ્ઞાન-દર્શન પડ્યા છે, એ કારણ છે. અને તેનું પર્યાયમાં-અવસ્થામાં પ્રગટ થવું એ કાર્ય છે. શક્તિમાં હોય તેમાંથી આવે છે. ન હોય તેમાંથી ક્યાંથી આવે? જે શક્તિ અને સત્ત્વ છે, જ્ઞાન, આનંદ એ એનો રસ છે. રસ એટલે સ્વભાવ છે એ શક્તિ છે. એ શક્તિમાંથી પરમાત્મપદ વ્યક્તતારૂપ કાર્યજીવ થાય છે. આ વ્યવહારરત્નત્રયથી નથી થતું એમ કહે છે. આહાહા...! વ્યવહારરત્નત્રય તો વિકલ્પ છે, રાગ છે. રાગમાંથી ક્યાં વીતરાગતા આવે છે? વીતરાગતા તો અંદર આત્મામાં પડી છે. આહાહા...! વીતરાગતાથી ભરેલો આત્મા, એ શક્તિરૂપ વીતરાગતા છે. તેને કારણજીવ કહે છે અને તેની એકાગ્રતા થઈને, પૂર્ણ કેવળજ્ઞાન આદિ પ્રગટે તેને વ્યક્તરૂપ કાર્યજીવ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? કારણજીવ, કાર્યજીવ ‘જયપુર’માં કોઈ દિ’ સાંભળ્યું હતું?

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- એ અમારા શેઠી છે એ મીઠાલાલ છે.

મુમુક્ષુ :- શેઠીની બોલવાની પદ્ધતિની વાત છે.

ઉત્તર :- એની પદ્ધતિ અસ્તિથી છે. સાંભળ્યું નથી એમ નહિ કહે. હવે સાંભળું છું. હવે સાંભળું છું ને. પહેલા નહોતું સાંભળ્યું એમ નહિ કહે.

આહાહા...! ‘આમ હોવાથી...’ જુઓ! નીચે નોટ. ‘શક્તિરૂપ શુદ્ધતાવાળા જીવને..’ શક્તિરૂપ શુદ્ધતાવાળા જીવને ‘કારણશુદ્ધ જીવ કહેવાય છે...’ સમજવું હજી તો કઠણ પડે. આહાહા...! ‘આમ હોવાથી...’ આમ હોવાથીનો અર્થ? શક્તિ કારણ અને વ્યક્તિ કાર્ય. ‘આમ હોવાથી શક્તિરૂપ શુદ્ધતાવાળા જીવને કારણશુદ્ધ જીવ કહેવાય છે અને વ્યક્ત શુદ્ધતાવાળા જીવને કાર્યશુદ્ધ જીવ કહેવાય છે.’ કાર્યશુદ્ધ શબ્દ લીધો ને? કાર્યજીવ કરતા કાર્યશુદ્ધ. કારણશુદ્ધ આ કાર્યશુદ્ધ. સમજાણું કાંઈ? ભારે ઝીણું આવું. ઊના પાણી પીવા એમાં ક્યાંય આવું નહોતું આવ્યું?

મુમુક્ષુ :- દિગંબરમાં હતું છતાં કોઈ સમજાવનાર નહોતું, અમે એટલું સમજ્યા હતા.

ઉત્તર :- સંતની વાણી. અહીં તો જિનની વાણી આજે ચાલે છે ને? જિનવાણી કેવી છે? આહાહા...! જિનવાણીએ કેવા તત્ત્વાર્થ કહ્યા? જિનવાણીએ કેવું જીવદ્રવ્ય કહ્યું? એ વાત ચાલે છે. આહાહા...! પરમાગમ ભગવાનની વાણી, એમાં જીવને ભાવપ્રાણથી જીવે છે એમ કહ્યું અને દ્રવ્યપ્રાણથી અસદ્ભૂત વ્યવહારનયથી જીવે છે એમ સંસાર કહ્યો. સંસાર એ નિમિત્ત અને અશુદ્ધભાવપ્રાણથી જીવે છે એ અશુદ્ધનિશ્ચયનયથી જીવ કહ્યો. અરે...! અને ત્રિકાળ કારણ અને કાર્યમાં અશુદ્ધતા કંઈ નથી. ત્રિકાળ ભગવાનઆત્મા કારણશુદ્ધ જીવ છે, તેનો આશ્રય કરવાથી કાર્યશુદ્ધ જીવ પ્રગટ થાય છે. આહાહા...!

અહીંયાં તો એમ કહ્યું કે, કારણશુદ્ધ જીવ જે છે, ત્રિકાળી શક્તિ, આનંદ આદિ, તેમાંથી કાર્યશુદ્ધ થાય છે. તે મોક્ષમાર્ગથી કાર્યશુદ્ધ થાય છે અને મોક્ષમાર્ગ જીવથી થાય છે એમ

વાત ન કરતા સીધી વાત આમ કરી. શું કહ્યું? કે ભગવાનઆત્મા જ્ઞાન-દર્શન-આનંદ-અનંત એવી શક્તિરૂપ જે આત્મા છે, એ કારણશુદ્ધ જીવ છે. એ કારણશુદ્ધ ભગવાનના આગમમાં, તત્ત્વાર્થોમાં આ તત્ત્વ કહ્યું. સમજાણું કાંઈ? અને એ કારણશુદ્ધ જીવમાંથી કાર્યશુદ્ધ જીવ થાય છે. એ મોક્ષમાર્ગમાંથી કાર્યશુદ્ધ જીવ થાય છે એમ નહિ કહેતા સીધું કારણથી કાર્યમોક્ષ થાય છે (એમ કહ્યું). સમજાણું કાંઈ? શું કહ્યું?

મોક્ષમાર્ગ, જે ધ્રુવ ત્રિકાળી શક્તિરૂપ જ્ઞાયકભાવ છે તે કારણશુદ્ધ જીવ. અને તેનો આશ્રય કરવાથી સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર હોય છે એ મોક્ષમાર્ગ. પણ એ મોક્ષમાર્ગનું કાર્ય કેવળજ્ઞાન આદિ એમ નથી કહ્યું. કેમ કે મોક્ષમાર્ગની પર્યાયનો તો વ્યય થાય છે. અને મોક્ષની પર્યાય જો પ્રગટ થાય છે તે કારણશુદ્ધ જીવમાંથી પ્રગટ થાય છે. મોક્ષમાર્ગની પર્યાય નાશ થાય છે તેમાંથી કાર્ય આવતું નથી. અરે..! ભારે ઝીણું, ભાઈ!

ફરીને. કહે છે... અહીં તો કારણશુદ્ધ જીવ એ શક્તિરૂપ, કાર્યશુદ્ધ જીવ વ્યક્તિરૂપ. એ કારણશુદ્ધ જીવથી કાર્યશુદ્ધ જીવ થાય છે. એમ સીધી વાત કરી છે. એમ નથી કહ્યું કે કારણશુદ્ધ જીવમાંથી મોક્ષમાર્ગ પહેલા પ્રગટે અને પછી મોક્ષમાર્ગથી કાર્યશુદ્ધ જીવ - કાર્યશુદ્ધિ હોય. મોક્ષમાર્ગ પણ કારણશુદ્ધજીવનો આશ્રય કરવાથી ઉત્પન્ન થાય છે. અને કાર્યશુદ્ધજીવ પણ જીવના આશ્રયથી ઉત્પન્ન થાય છે. એમ સીધી વાત છે. ભાઈ! આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- ઉપાય આ એક છે.

ઉત્તર :- ઉપાય એક છે એ બીજી વાત કરી. અહીં તો કાર્યશુદ્ધજીવ જે કહ્યું, એ મોક્ષમાર્ગની પર્યાય કારણ અને મોક્ષ કાર્ય, એમ ન કહીને, કેમ કે મોક્ષમાર્ગની પર્યાય જે છે, તેનો અભાવ થાય છે ત્યારે મોક્ષ થાય છે. તો અભાવમાંથી ભાવ ક્યાંથી આવે? આમ થોડા-થોડા શબ્દમાં ઘણી ગંભીરતા છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..!

‘કારણ અપેક્ષાએ શુદ્ધ અર્થાત્ શક્તિ-અપેક્ષાએ શુદ્ધ. કાર્યશુદ્ધ એટલે કાર્ય-અપેક્ષાએ શુદ્ધ અર્થાત્ વ્યક્તિ-અપેક્ષાએ શુદ્ધ.’ ખુલાસો બહુ સરસ કર્યો છે. સમજાણું કાંઈ? સમજાણું કાંઈ? એ તો અમારી ગુજરાતી ભાષા છે. સમજમેં આયા? આહાહા..! ઘણી સૂક્ષ્મ વાત છે, ભાઈ! વીતરાગમાર્ગ સર્વજ્ઞએ કહ્યો તે આગમ અને આગમમાં આવી વાત છે. બીજા આગમમાં આવી વાત હોઈ શકે નહિ. સમજાણું કાંઈ? ‘પંડિતજી’! આહાહા..! કાર્યશુદ્ધની એ વ્યાખ્યા કરી. સમજાણું ? પછી.

‘અશુદ્ધ-સદ્ભૂત-વ્યવહારથી મતિજ્ઞાનાદિ વિભાવગુણોનો આધાર હોવાને લીધે ‘અશુદ્ધ જીવ’ છે.’ એની એ પર્યાય આધાર હોવાથી એમ લીધું, ભાઈ! ઓલા કાર્યમાં આધાર લીધો ને? શુદ્ધગુણોનો આધાર હોવાથી કારણ, આધાર હોવાથી કારણ કાર્યશુદ્ધ જીવ છે. ‘આધાર હોવાને લીધે ‘કાર્યશુદ્ધ જીવ’ છે.’ પર્યાય છે ને આધાર. દ્રવ્ય તો આધાર ત્રિકાળ છે. તે તો અનંત ગુણનો-શક્તિનો આધાર છે. ત્રિકાળી શક્તિનો આધાર દ્રવ્ય છે. સમજાણું કાંઈ?

પણ આ તો પર્યાય જે પ્રગટી એનો આધાર આ છે. આહાહા...!

અહીંયાં લીધું, જુઓને! શુદ્ધગુણોનો આધાર હોવાથી, સદ્ભૂત-વ્યવહારનયથી એને કાર્યશુદ્ધિજીવ કહ્યું અને ત્રિકાળ કારણ ભગવાન તે તો અનંતગુણનો આધાર દ્રવ્ય છે તે તો ત્રિકાળ છે. તેને કારણજીવ કહે છે. એ કારણજીવને બરાબર સમજવો અને તેનો આશ્રય કરી કાર્ય પ્રગટ કરવું એ એનું તાત્પર્ય અને સાર છે. સમજાણું કાંઈ? વિશેષ કહેશે...

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)